№ 122 Յուլիսի 4 (16) 1881 Յուլիսի 4 (16) № 122

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:
Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:
Ստորագրագրութիւնք ընդունում են ասցանի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:
Յայտարարութիւնների համար վճարում են
խորամնկոտ բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ՝ Նամակ խմբագրին: Ներքին լուրեր: — ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ՝ Ամերիկա: Աւստրո-Ունգարիա: Ֆրանսիա: Ցունաստան: — ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ՝ Թիւրքաց Հայաստան:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Քանաքաղաք, 15 յունիսի

1880 Թւականի դեկտեմբերի վերջերին տասցայ Միացեալ ընկ. տնօրէն ժողովոյ Թիւ 369 նամակն հանդերձ երեք հատ հանգանակութեան թերթով, համարաւ 148, 149, 150, որով հրաւիրում են օգնել մեր ազգի կրթութեան գործին, վասնորոյ իբրև ազգիս հարազատ զաւակ և ամենախոնարհ ծառայ, սիրով յանձն առի գլուխ տանել այս ամենահէկտ գործը, որը մեր հայերիս մէջ ամենադժուարն է, յիշեալ թերթերից մէկն ուղարկեցի Շահրուզ պ. Գասպար Աղամիրզեանին որը պ. Մնացականեանի գործակատարն է, միւսն ուղարկեցի Մէշէդիսէր պ. Դաւիթ փանեանին և խնդրեցի որ աշխատեն ժողովելու, որ և մեծ ուրախութեամբ նորերս թերթերը յետ ստացայ իրենց ժողոված գումարներով, Շահրուզից № 150 թերթով քառասուն և երեք րուբլ, և Մէշէդիսէրից իննսուն և մէկ րուբլ 50 կոպ. որ և կը նուիրեմ պարոններին իմ անկեղծ և ջերմ շնորհակալութիւնը. № 149 թերթովն է. բայց ինչպէս լսեցի Բարֆրուշում ոմանք չար նախանձով չեն ստորագրվել, որոնց համար ես կը մաղթեմ Տէրից այնպիսներին տալ բարի խիղճ և բարի նախանձ. իսկ միւս թերթն ես ժողովեցի թէ ատրի ժամանակաւորապէս բնակվողներից և թէ անցորդներից, որոնք գոհութեամբ ընծայեցին ազգի լուսաւորութեան համար, մի և նոյն ժամանակ ցանկանալով խտրութիւն չը դնել ազգի մէջ, ընդունել դպրոցում ամեն ազգի մանուկներին, որոնք կը ցանկան և կրթել ու ազատել իրանց վայրենութիւնից, որ մեր եղբարք և քոյրք ազատվեն անգթութեան ճանկերից, և իրանց ապրուստը ճարեն իրանց սովորած գիտութիւններից, և այստեղի ժողովածն էլ գոյացաւ երեք հարիւր քսան և հինգ րուբլի 50 կոպ., որոց գումարն միասին եղաւ 460 րուբլ որը այժ նամակիս յետ ձեզ եմ ուղարկում հանգանակութեան թերթերի յետ, կը խնդրեմ հասցնել սրանք Միացեալ ընկ. և նուիրատուաց անուններն տպագրէք ձեր պատւական «Մշակ» լրագրի առաջիկայ թերթերի մէկի մէջ նուիրատուների գիտութեան համար:

Թիւ 148 հանգանակութեան թերթն Քանաքաղաքում իմ ձեռօք. տիկիններ՝ Նախշուն Խաչատուրեան 50 ր., Զմրուխտ փանեան 10 ր., Աննայ Յովսէփեան 5 ր., ռուս տիկնայք Н. Гороновичъ 3 ր., Евгенія Панкова 3 ր., պ. պ. Աբրահամ Նասիբեան 25 ր., Յովսէփ Ծատուրեան 25 ր., купецъ Александръ Грановъ 25 ր., Ստեփան Տէր-Օհանեան 20 ր., Առաքել փանեան և որդիք 15 ր. 50 կ., Գրիգոր Տէր Յակոբեան 12 ր., Դաւիթ Գրիգորեան 10 ր., Առաքել Մարխանեան 10 ր., Սիմէօն Ավարեան 10 ր., Գէորգ Բարսեղեան 10 ր., Աւագ Պօղոսեան 10 ր., Խէյվացի վաճառական Նիազ Մահմադ Թուրքման 10 ր., Захаръ Давидовъ Թիֆլիսեցի 10 ր., Մովսէս Ներսէսեան 10 ր., Աւէտ Անանեան 5 ր., Ծերունի Գասպարեան 5 ր., Կոստանդին Կոստանդինեան 5 ր., Прапорщикъ Молоховецъ 5 ր., Աւետիս Ա. Բոչարեան 5 ր., Քրիստափոր Աբեան 5 ր., Աւետիս Հախումեան 4 ր., Յարութիւն Կարապետեան 3 ր., Խաչատուր Մուրադով 3 ր., Գրի....... 3 ր., Венедиктъ Гороновичъ 3 ր., Արզուման Տէր-Յովհաննեսեան 3 ր. և Հմայակ փանեան 3 ր. Ամենն է 325 ր. 50 կ.

Թիւ 149 հանգանակութեան թերթն Մէշէդիսէր Դ. փանեանի ձեռօքն. Թադէոս Բալաբաջեան գործ. Տէր Օհանեան 14 ր., Մարգար Յովհաննէսեան 10 ր., Համբարձում Նազարբեգեան 10 ր., Վասիլ Բարութչեան 10 ր., Մատթէոս Յովսէփեան 10 ր., Գէորգ Բաղդեան 6 ր., Դաւիթ փանեան 5 ր., Արիստակէս Եկանեան 4 ր., Անդայտ ոմն 3 ր., Սոփիա փանեան 3 ր., Յովհաննէս փանեան 2 ր., Գէորգ Աբեան 2 ր., Յովակիմ Ղարախանեան 2 ր., Յակոբ Ղարախանեան 2 ր., Թուրք Մաշ. Սամադ Շամախեցի 2 ր., Սահակ Հայրեան 2 ր., Կարապետ Բունեաթեան 2 ր., Յովհաննէս Տէր Սարգսեան 1 ր. 50 կ., Մահմուդ Մահմադ օղլի պարսիկ 1 ր., ամենն է 91 ր. 50 կ.:

Թիւ 150 հանգանակութեան թերթն Շահրութում, ձեռամբ պ. Գասպար Աղամիրզեանի. Համբարձում և Մովսէս գործակատարնիս Աղամեան 10 ր., գործակատար Մնացականեան 6 ր., Ղազար Օհանեան 5 ր., Գասպար Մահտեսի Աստուածատուրեան 5 ր., եղբայրք Զաքարիա և Յարութիւն Տէր Պետրոսեան 5 ր., Ն. Տէր Մովսէսեան և Ա. Իսզրաչեան 5 ր., Գրիգոր Խաչատուրեան 3 ր., Сафтаръ Персіянинъ 3 ր., Ալի Մահմադ պարսիկ 1 ր., ամենն է 43 ր.: Ընդամենը 460 ր.: փոստի ծախքն էլ ինձնից:

Աւետիք փանեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

«Մշակի» № 121 «Թիւրքաց Հայաստան» յօդուածի վերջին Թւերի գումարի մէջ սխալմամբ քրիստոնեաների Թիւը փոխանակ 335,729 լինելու տպվել է 100,469:

—

ՇՈՒՇՈՒՑ գրում են մեզ: «Տեղիս քաղաքային դպրոցի մի Թուրք աշակերտ այս օրերս անհետացել է: Ասում են թէ նա նախանձի զոհ է գնացել: Երեք շաբաթ է որ պօլիցիան որոնում է նրան, բայց դեռ ոչինչ հետքերն էլ չեն գտել:»

—

Մի նորեկ գիմնազիստ Շուշու մէջ, իր կնոջից նամակ ստանալով թէ իր հեռանալուց յետոյ հայրը նրան շատ է հալածում և տան չէ պահում, մտատանջութեանից անձնասպանութիւն գործեց:

—

ՂԱՐԱՔԼԻՍԻՑ մեզ գրում են: «Ղարաքլիսի դպրոցի համար նոր հոգաբարձուներ են հարկաւոր, բայց, ինչպէս երեւում է Ալէքսանդրապօլի հոգևոր կառավարութիւնը լրագիրներ անգամ չէ կարդում: Նա պիտի միջամտէ, կարգադրութիւն պիտի անի, թէ նրա վրա չը կայ այդ պարտականութիւնը»:

—

Մեր Թղթակիցը Ղարաքիլիսից գրում է մեզ հետեւեալը: «Իմ նամակիս մէջ որ տպված էր «Մշակի» 109 համարում, անզգուշաբար մի սխալ է մտել, որ հարկաւոր եմ համարում ուղղել: Այնտեղ ասված էր որ մի օր դպրոցը ա ն ա ն կ ա ց ա ծ կը համարվի, եթէ գործերի դրութիւնը այսպէս անտարբեր և դանդաղ ընթանայ: Այդ կարծիքը շատ ճշմարիտ է, բայց ոչ թէ գանձի կողմից կը սնանկանայ դպրոցը, քանի որ փողերը Արսէն քահանայի ձեռքին են: Ամեն բան կարող է պատահել դպրոցի հետ, բայց դպրոցի փողերը ոչ մի տեղ այնքան ապահով չեն, որքան յիշեալ քահանայի մօտ. սա անուրանալի է: Ուրեմն սնանկանալ բառը չը պէտք է հասկանալ նիւթական կողմից»:

—

Գաւառական բոլոր հայաբնակ քաղաքներից ստացվող նամակները միշտ մի և նոյն գանգատներ են յայտնում, կարծես թէ բոլոր նամակները մէկից արտագրված լինէին. «Մեր դպրոցը վատ է գնում, կարող է ոչնչանալ, հոգաբարձուները անհոգ են, ուսուցիչները անկարգ, տե-

---

ԹԻՒՐՔԱՑ-ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Բ. Մ ա ս

—

Տաճկա-Հայաստանի հիւսիսային սահմանի վրա, երբ ճանապարհորդը առաջին անգամ դնում է իր ոտքը, ենթարկվում է յանկարծական փոփոխութեան: Նա շինութեան աշխարհից յանկարծ մտնում է աւերակների աշխարհ, որովհետև նա իր ետևից արդէն թող է արել Գեղամայ, Ապարանի, Երևանայ և Արարատեան դաշտի խիտ բնակված և բաւականի լաւ մշակված գաւառները:

Սահմանից այն կողմ, բոլոր Ալաշկերտում տիրում է մի խորին ամայութիւն: Կենդանութիւնը դադարել է այդ կողմերը գոյութիւն ունենալուց: Աշուն էր, երբ մենք անցկացանք այդ արգասաբեր սարերից և ձորերից: Պարարտ արօտը չօշափում էր մեր ձիերու պայտանգալները. ոչ արածացող կենդանիք կային, ոչ գիւղեր, ոչ մարդիկ և ոչ անգամ Թռչուններ:

Ես և իմ ընկերը, երկու հոգի, այդ սարսափելի ամայութեան մէջ, առաջ էինք գնում վ. ալուց արդէն կորցրել էինք այն շաւիղը, որին այն կողմ ճանապարհ են անուանում: Ընկերոջս մտատանջութիւնք փարատելու համար, ես նրան ապահովացրի, որ Տաճկաստանում ամեն կողմը ճանապարհ է, քանի որ ոչ մի ճանապարհ չը կայ, միմիայն Տրապիզոնից Պարսկաստան տանող առեւտրական ճանապարհն է, որ մինչև կարին է շինված:

Բայազէ-կեղից մինչև սուրբ Յովհաննու վանքը մենք ոչ մի շինութեան, ոչ մի կենդանու, բացի չորս ուազակներից, ոչ մի մարդի չը պատահեցինք: Մենք պատահում էինք աւերված գիւղատեղերի. ակօսների ուրվագծերը, ջրանցքների Թումբերը ցոյց են տալիս, որ այդ վայրերը ժամանակով մշակված են եղել:

Ինչ դժբաղդութիւն է այնպիսի տեղերից անցկենալ. մութ տխրութիւնը տիրում է մարդին, նրա մտքերը տատանվում են աղջամղջի մէջ, որ Թափառելով հասնում են այն ժամանակին, երբ այդ վայրերը, չէն և բարեբաղդ են եղել, գիւղական աղջիկունք. մանկունք ծաղիկներ, բանջարեղէններ են քաղել, հովիները, նախրորդները արածացրել են իրանց հօտերը. Նրանց քաղցրահնչիւն սրինգն արձագանք են տուել սիրոյ ակր կուսանաց, տղամարդոց մրմունջները և Թռչունների ճռվողը, աշխատասէր երկրագործի ոգեւորիչ երգերը յոյս են տուել առատ հունձի և կեանքի: Այդպիսի մտածմունքների միջոցին մարդի աչքը կրկին բացվում է Թափուր լեռների և ձորերի վրա, որոնք խորին լռութիւնով սուգ են պահել իրանց նախնի բնակիչների տարաբաղդութեան վրա:

Այսպէս է Տաճկա-Հայաստանի վիճակը, որին կարելի է աւերակների և տխրութեան աշխարհ անուանել:

Մեծ և ընդարձակ դաշտեր, կանաչազարդ հովիտներ, ծաղկալի կապոյտ լեռներ, բոլորը մարդաբնակութենից, շինութենից, կեանքից դադարել են:

Կարծես մի ժանտախտ, մահտարաժամ սրբել ու տարել է ամենը:

Այո, տիկնայք և պարոններ, վատթար կառավարութիւնը, մի աշխարհի համար, ժանտախտից էլ սոսկալի է: Նա աւելի կոտորած է անում, աւելի մեռելութիւն է տարածում:

Ժանտախտը ժամանակաւոր է, կանցնի ու կերթայ, բայց մի վատթար կառավարութիւն մշտնջենաւոր է. նա իր Թիւնաւորիչ, սպանիչ ազդեցութիւնը գործ է դնում ամեն ժամանակ. ամեն օր, ամեն րոպէ:

Այսպիսի համատարած անկենդանութեան մէջ, տեղ տեղ օվասիսի նման ժողոված են խումբ խումբ գիւղեր, որոնք դեռ աննկուն աշխատութեամբ կարողանում են պատերազմել սպանիչ տարերց դէմ: Նրանք մշակում են շրջակայ հողերը, թէև վստահ չեն որ իրանց արիւն քրտինքի պտուղը իրանք պիտի վայելեն:

Ովքեր են այդ անապատի վայրենի խաղութիւնը ամոքող երկրագործները:

—Դրանք, ազնիւ ունկնդիրներ, ձեր համարիւն եղբայրներն են կամ լաւ ես ասել, դրանք պետական ճնշման, սրածութեանց, հրձգութեանց, աւարառութեանց, սովի, ժանտախտի դէմ կռւող և դեռ յաղթող հերոսներ և հերոսների որդիներն են, որոնք զոհել են և զոհելու պատրաստ են ամենը, իրանց հայրենական աշխարհի մի Թիզ հողի համար:

Այդ անօրինակ տոկուն դասակարգն է պարտական ազգը իր աշխարհի հիացումը գրաւող գոյութիւնով:

Եթէ յանդգնութիւն անգամ համարվի, իմ կողմից, առաջին անգամ դէմ գնել այն անձանց, որոնք հաւատացնում են թէ ազգը եկեղեցովն է պահպանվել, նրանց, որոնք մահմեդականութիւն կամ մի այլ պատճառ են մէջ բերում, ես պէտք է հաստատեմ, որ այդ ամենը անհիմն են, որ ոչ թէ կրօնն է պահպանել ազգութիւնը, այլ ազգն է պահպանել իր կրօնը և այդ պահպանութեան համար, հինգերորդ դարուցը սկսած մինչև ներկայ տասն և իններորդ դարը, կրել է ամենադառն հալածանքներ թէ կրապաշտներից, թէ քրիստոնեաներից և թէ մահմեդականներից. այդ հալածանքների ժամանակամիջոցում նա իր անդամների Թւից անթւելի կորուստներ է ունեցել:

918, 1252, 1393, 1431, 1580, 1600, 1607 Թւականներին Յուսուփ սուլթանից, Լէնկ-Թեմուրից, Իսքեանդարից, Պարսից և Օսմանցոց պատերազմներից, Եւրոպացիների յափշտակութենից և կոտորածներից պատճառած եօթն անգամ գրեթէ կրարու յաջորդած սովեր բոլորովին հալածեցին Հայաստանից հայոց նախարարական ցեղերը, ազատներ, ոստանիկներ, մի խօսքով, բոլոր ազնուականութիւնը: Այդ Թւականների մեծամեծ գաղթականութիւնները իրանց հետ տարան և իրանց եկեղեցին իր եպիսկոպոսներով, վարդապետներով և քահանաներով: Բայց եկեղեցին, այդ մի պատմական փաստ է, որ չը կարողացաւ նրանց հայկական գոյութիւնը պահպանել, որի հետ ինքն էլ մեռաւ:

Այո, հայ գիւղացին, որ ազնուական լեզուով ռամիկ է կոչվում, նա միայն անսասան դիմացաւ, և նրա չոր, կոշտ ձեռները, որոնք ոչ թէ կարեկցաբար և յարգանքով սեղմել, այլ մենք տեսքիցն անգամ զզվում ենք, այդ աննկուն ձեռներն էին, որ մեզ պահպանեցին ազգային մեռելութիւնից և եթէ մի օր հասնի ազգի վերականգնման րոպէն, այդ նրանց ջլոտ և հաստատուն ուսերի վրա միայն կարող է լինել:

Հայ գիւղացու բարձր արժանաւորութիւնը ցոյց տալու համար, բաւական չեն միայն անորոշ բառեր, ինչպէս են կրկնեցի՝ սրածութիւն, յափշտակութիւն և այլն: Այդ բառերը ոչ մեծութիւն, ոչ քանակութիւն, ոչ սաստկութիւն և ոչ չափ են ցոյց տալիս: Մի կատարեալ գաղափար կազմելու համար այստեղ յառաջ եմ բերում 1877-ից 1878 Թւականի միայն Վ. ապու-